

УДК 581.93 (477.8)

Л. В. ОЙЦЮСЬ

Рівненський державний гуманітарний університет
вул. Степана Бандери, 12, Рівне, 33028

НЕАБОРИГЕННІ ВИДИ РОСЛИН У СКЛАДІ ЛІСОВИХ ТА ЛУЧНИХ ФІТОЦЕНОЗІВ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Наведені дані флористичних досліджень території Волинського Полісся, які показують, що 85 неаборигенних видів рослин із 74 родів і 30 родин трапляються в складі лісових і різного типу лучних угруповань. Проведено їх аналіз за часом занесення та частотою трапляння на Волинському Поліссі.

Ключові слова: Волинське Полісся, неаборигенні види рослин, інтродуценти, епекофіти, агріоепекофіти, агріофіти

Нині значну небезпеку для існування природної флори та рослинності України представляє процес їх адвентизації, що виражається в занесенні, розповсюдженні та натуралізації чужих для нашої території видів – неаборигенних або адвентивних рослин. У флорі України нараховується не менше 830 таких видів, із яких 31 вид перебуває в стані експансії [5]. Для території Волинського Полісся нами відмічено 279 видів адвентивної флори [2].

У цьому зв'язку особливий інтерес становлять ті неаборигенні види, які здатні натуралізуватись у складі природних або напівприродних рослинних угруповань. Види, що натуралізуються лише або переважно в таких угрупованнях, відносять до агріофітів [3]. Види, що можуть натуралізуватися як у складі трансформованих екотопів, так і в складі природних, розглядають як епекоагріофіти.

На відміну від південних регіонів України, де поширення адвентивних видів рослин було об'єктом вивчення ботаніків, починаючи ще з кінця XIX століття [7], поліські райони майже до середини XX століття залишалися поза увагою флористів. Із 60-70-х років минулого століття зростає інтерес науковців і, особливо, практиків сільськогосподарського виробництва до адвентивних видів як потенційних засмічувачів полів на території Українського та Білоруського Полісся. Підвищення уваги ботаніків до синантропних видів взагалі та адвентивних видів зокрема було пов'язане з проведенням великомасштабних осушувальних меліорацій у поліському регіоні [4].

Матеріал і методи досліджень

Волинське Полісся є однією з фізико-географічних областей на території України. Наші дослідження проводились на території цієї області, межі якої визначені згідно літературних джерел [1]. Основою для складання зведеного списку видів адвентивної флори слугували матеріали флористичних досліджень, які були проведені впродовж 2000-2010 рр., гербарні матеріали кафедри агрохімії, ґрунтознавства та землеробства Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне), кафедри ботаніки та мікробіології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк), фондів Рівненського та Волинського обласних краєзнавчих музеїв, а також окремі літературні джерела, що опубліковані після 1985 р.

Тому метою наших досліджень було з'ясування характерних рис неаборигенних рослин у складі лісових та лучних фітоценозів Волинського Полісся.

Результати досліджень та їх обговорення

До складу адвентивної фракції флори нами включені всі види рослин, які спонтанно зростають і які є неаборигенними для флори Волинського Полісся й випадково або свідомо занесені людиною на його територію, потенційно здатні в умовах регіону до самостійного відтворення та поширення. Сюди ввійшли всі види флори, що є адвентивними для рівнинної частини України й виявлені або вказуються для території Волинського Полісся, а також декілька видів, які є аборигенними для більш південних частин України, а на території регіону зростають

майже виключно у трансформованих екотопах і за своїми екологічними та ценотичними особливостями є більш типовими саме для лісостепової та степової зон України.

Аналіз екотопологічної та ценотичної приуроченості видів адвентивних рослин дає можливість з'ясувати особливості їх розподілу як на трансформованих екотопах, так і в складі природних ценозів залежно від біоекологічних особливостей самих видів і специфіки наявних угруповань. Кількісні співвідношення у видовому складі адвентивної та аборигенної фракцій флори в угрупованнях значною мірою характеризують фітоценотичну роль, активність і життєву стратегію заносних рослин на території їх вторинного ареалу. Необхідно зазначити, що частина видів адвентивних рослин завдяки своїй широкій екологічній амплітуді можуть бути компонентами різних ценозів. Особливо характерно це для епекофітів та агріоепекофітів, більшість із яких можуть зростати в декількох трансформованих екотопах. Окремі види агріофітів також можуть натуралізуватись у складі декількох таких угруповань.

Аналіз результатів проведених флористичних досліджень на території Волинського Полісся показує, що 85 неаборигенних видів рослин із 74 родів і 30 родин зустрічаються в складі лісових і різного типу лучних угруповань (відповідно 25 і 60 видів). Частина таких видів представлені тут як ефемерофіти (в лісових фітоценозах 4 види, в лучних 11 видів) й складають нестабільний компонент адвентивної фракції флори. Одночасно, 19 і 5 заносних видів зустрічаються виключно або переважно відповідно в складі лісових і лучних угруповань. 18 видів із лісових і 20 видів із лучних фітоценозів виявилися здичавілими інтродуцентами, що вирощуються або вирощувалися в культурі. В систематичному відношенні найбільш чисельно серед силвантів представлені такі родини, як *Rosaceae* та *Lamiaceae*, з родів – *Polygonum* і *Impatiens*; серед пратантів – такі родини, як *Asteraceae*, *Poaceae*, *Fabaceae*, *Brassicaceae*, з родів – *Vicia*, *Malva*, *Carduus*, *Artemisia*.

За часом занесення серед відмічених видів переважають кенофіти. Співвідношення між археофітами та кенофітами складає для лісових фітоценозів 1 : 3,2, для лучних – 1 : 1,2. Значне переважання кенофітів саме в складі лісових угруповань свідчить про порушення структури та посилення трансформації останніх під впливом діяльності людини.

У фітоценотичному відношенні найбільші величини частоти трапляння та проекційного покриття на території Волинського Полісся проявляють такі адвентивні види, як *Quercus rubra*, *Pinus banksiana*, *Robinia pseudoacacia*, *Impatiens parviflora*, *Lupinus polyphyllus*, *Vinca minor*, *Lamium album*, *L. maculatum* (лісові фітоценози), *Saponaria officinalis*, *Capsella bursa-pastoris*, *Oenothera biennis*, *Vicia angustifolia*, *Asclepias syriaca*, *Cynoglossum officinale*, *Phalacrologium annuum*, *Conyza canadensis*, *Artemisia absinthium*, *Digitaria sanguinalis* (лучні фітоценози).

Слід відмітити, що *Acer negundo* достатньо повно натуралізувався у складі лісових і чагарникових угруповань, де він може виступати співдомінантом або й домінантом у чагарниковому ярусі. Досить помітну фітоценотичну роль можуть відігравати *Oenothera biennis* та *Conyza canadensis* в псамофільних угрупованнях, де трав'яний покрив є досить розрідженим. Суцільні зарості цих видів розповсюджені в межах осушувальних систем і прилеглих до них територіях на легких за механічним складом ґрунтах. Суттєвою є також фітоценотична роль зазначених видів на покинутих полях і деградованих пасовищах регіону. Фрагментарний рослинний покрив на піщаних ґрунтах часто формує *Xanthium albinum*. *Cichorium intybus* із природних угруповань найкраще освоїв мезофітні луки, більш помітною його фітоценотична роль є на пасовищах і придорожних ділянках. *Sonchus arvensis*, найчастіше виступаючи бур'яном у складі агроєкосистем і на смітниках, нині став постійним компонентом середньозволожених і сируватих лук. Він добре відтворюється вегетативним і насінним способом, утворюючи на луках локальні зарості.

Висновки

Проаналізувавши видовий склад неаборигенних видів рослин у складі лісових та лучних фітоценозів Волинського Полісся було встановлено, що 85 неаборигенних видів рослин із 74 родів і 30 родин зростають у складі лісових і різного типу лучних угруповань (відповідно 25 і 60 видів). Частина таких видів представлені тут як ефемерофіти (в лісових фітоценозах 4 види, в лучних 11 видів) й складають нестабільний компонент адвентивної фракції флори. Одночасно, 19 і 5 заносних видів зустрічаються виключно або переважно, відповідно в складі

лісових і лучних угруповань. Також 18 видів із лісових і 20 видів із лучних фітоценозів виявилися здичавілими інтродуцентами, що вирощуються або вирощувалися в культурі.

Враховуючи специфіку фізико-географічних і господарсько-економічних умов Волинського Полісся, провідними факторами адвентивізації його флори є аграрне виробництво, урбанізація та здичавіння інтродукованих видів рослин, що й дає перспективу подальшим дослідженням.

1. *Артеменко В.И.* Сельскохозяйственное использование осушенных торфяно-болотных почв / В.И. Артеменко, А.К. Бескровный. — К.: Урожай, 1972. — С. 189—194.
2. *Володимирець В.О.* Адвентивні види у флорі Волинського Полісся / В.О. Володимирець, Л.В. Шклярчук, І.І. Кузьмішина // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. — Луцьк: Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. — С. 117—120.
3. *Володимирець В.О.* Особливості видового складу адвентивної флори Волинського Полісся / В.О. Володимирець, Л.В. Шклярчук // Науковий вісник Волинського державного університету. — 2004. — № 1. — С. 22—26.
4. *Маринич О.М.* Географічна енциклопедія України: Поліська (мішанолісова) фізико-географічна провінція Т. 3. / О.М. Маринич — К.: "Укр. рад. енци." ім. М.П. Бажана, 1993. — С. 56—57.
5. *Протопопова В.В.* Синантропная флора Украины и пути ее развития / В.В. Протопопова. — К.: Наук. думка, 1991. — 204 с.
6. *Протопопова В.В.* Вплив адвентивних видів рослин на фітобіоту України / В.В. Протопопова, С.Л. Мосякін, М.В. Шевера // Оцінка і напрямки зменшення загроз біорізноманіттю України / Відп. ред. О.В. Дудкін. — К.: "Хімджест", 2003. — С. 153.
7. *Шмальгаузен И.Ф.* Флора Средней и Южной России / И.Ф. Шмальгаузен — К., 1897. — 752 с.

Л.В. Ойцусь

Ровенский государственный гуманитарный университет

НЕАБОРИГЕННЫЕ ВИДЫ РАСТЕНИЙ В СОСТАВЕ ЛЕСНЫХ И ЛУГОВЫХ ФИТОЦЕНОЗОВ ВОЛЫНСКОГО ПОЛЕСЬЯ

Сейчас значительную опасность для существования естественной флоры и растительности Украины представляет процесс их адвентивации, что выражается в заносе, распространении и натурализации чужеродных нашей территории видов – неаборигенных или адвентивных растений. Для территории Волынского Полесья нами отмечено 279 видов адвентивной флоры.

Анализ результатов проведенных флористических исследований на территории Волынского Полесья показывает, что 85 неаборигенных видов растений из 74 родов и 30 семейств попадают в составе лесных и различного типа луговых сообществ.

Анализ экотопологической и ценотической принадлежности видов адвентивных растений дает возможность выяснить особенности их распределения как на трансформированных экотопах, так и в составе природных ценозов в зависимости от биоэкологических особенностей самих видов и специфики имеющихся группировок.

Часть таких видов представлены здесь как эфемерофиты и составляют нестабильный компонент адвентивной фракции флоры. 19 и 5 заносных видов встречаются преимущественно в составе лесных и луговых сообществ. 18 видов из лесных и 20 видов из луговых фитоценозов оказались одичавшими интродуцентами, выращиваемых или произрастающих в культуре. Учитывая специфику физико-географических и хозяйственно-экономических условий Волынского Полесья, ведущими факторами адвентивации его флоры является аграрное производство, урбанізація і одичання інтродуцированных видов растений, и дает перспективу дальнейшим исследованиям.

Ключевые слова: Волынское полесье, неаборигенные виды растений, интродуценты, эфекофиты, агроэфекофиты, агрофиты

L.V. Oytisius

Rivne State Humanitarian University, Ukraine

SPECIES OF ALIEN PLANTS IN COMPOSITION FOREST AND MEADOWS GROUPMENTS OF THE VOLYN POLESSYA.

Now a significant danger to the existence of the natural flora and vegetation of Ukraine is the process of their adventization, resulting in the drift, diffusion and naturalization of alien species in our area - non-native or alien plants. For the territory of Volyn Polessye shows 279 species of alien flora.

The analysis of results the floristic research in the Volyn Polessye shows that 85 non-native plants species from 74 genera and 30 families are found in the forest and meadow groupments.

Analysis and ekotopological and coenotic affinity species of alien plants makes it possible to find out the specifics of their distribution both ecotypes transformed ekotops, and as part of the natural communities based on bio-ecological characteristics of most types and specificity of available groups. Quantitative correlation in species composition and alien flora native factions in communities large extent characterized phytocoenotic role, activity and vital strategies adventiv plants in their secondary area.

Some of these species are presented here as efemerofity and are unstable component fraction of adventive flora. 19 and 5 invasive species are found mainly in the forest and meadow groupments. 18 species of forest and 20 species of meadow fitocenoze were exotic species that are cultivated or grown in culture. Given the specifics of physical-geographical and economic conditions Volyn Polessye, leadings factors adventyization its floras there is of agricultural production, urbanyzation and savagery cultivated species of plants.

Key words: Volyn Polessye, alien species plants, introduction, epekophitie, agrioepekophitie, agriophitie

Рекомендує до друку
М.М. Барна

Надійшла 10.10.2013

УДК 582.677:635.925]+[632.111.8:58157](477.82)

В.В. ОЛЕШКО¹, О.С. ГАВРИЛЮК²

¹Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
вул. Тимірязівська 1, Київ, 01014

²Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
пр-т Волі 13, Луцьк, 43000

ОЦІНКА АДАПТАЦІЇ ВИДІВ РОДУ *CALYCANTHUS* L. ДО ВИСОКИХ ТЕМПЕРАТУР В УМОВАХ ВОЛИНСЬКОЇ ВИСОЧИНИ

В роботі наведені результати дослідження кількості та розмірів продохів на листках з метою встановлення адапційної здатності рослин родини калікантових до високих температур. Ксероморфність рослин визначається розмірами продохів та їх кількістю на одиницю площі. Найвища схильність до ураження в посушливий період року характерна для *C.occidentalis*, через найнижчу анатомічну ксероморфність продохів даного виду. Потенційно найстійкішими до засухи є *C.fertilis* та *C.floridus*

Ключові слова: транспірація, інтродукція, адаптація, замикаючі клітини, ксероморфність

Важливим питанням сучасної проблеми збереження біорізноманіття та раціонального використання рослинних ресурсів є збагачення асортименту декоративних рослин. Удосконалення зелених насаджень міст неможливе без широкого залучення кущових рослин. Збагачення асортименту зелених насаджень можливе шляхом розширення асортименту перспективними інтродуцентами, зокрема, малопоширеними в Україні рослинами з родини